

О. В. Чеберяко,

кандидат економічних наук,

О. О. Рябоконт,

аспірант,

Київський національний університет імені Траса Шевченка

СТРУКТУРА КАПІТАЛУ БАНКІВ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА

Провідне місце в перехідному періоді економіки України до ринку належить фінансово-кредитній системі. Від ефективності й безперервності функціонування кредитно-фінансового механізму залежить не лише своєчасне отримання коштів окремими господарськими одиницями, а й темпи економічного розвитку країни в цілому.

Центральною ланкою цього механізму в сучасній економіці стають банки. Один із найголовніших складових елементів діяльності банку — вивчення його ресурсної бази, а саме банківського капіталу, що є надзвичайно актуальним питанням, особливо на сучасному етапі.

Банківський капітал — це основа основ діяльності будь-якого банку, оскільки процеси утворення капіталу й надання позик перебувають у тісному взаємозв'язку. Тому розуміння економічного змісту банківського капіталу, значення проблем, пов'язаних із його ефективним формуванням і доцільним використанням, надзвичайно важливе, особливо для українських комерційних банків.

Ураховуючи це, актуальним є моделювання кожним окремо комерційним банком шляхів і джерел ресурсного забезпечення його діяльності. Актуальність теми визначається роллю капіталу у процесі створення та функціонування банку.

Проблеми банківської сфери є водночас проблемами фінансової безпеки держави. Низький рівень капіталізації посилює ризики в діяльності банків, зменшує їхню здатність до перерозподілу коштів у масштабах економіки.

Вивченню економічної суті капіталу банку присвятили свої праці А. Сміт, Дж. С. Мілль, А. Маршалл, Й. Шумпетер, П. Роуз, Д. Кемпбел, О. І. Лаврушин, О. І. Новопащин, Е. А. Уткін, О. М. Тавасієв, А. Н. Люкшинов, а також вітчизняні вчені А. Мороз, М. Алексеєнко, О. Васюренко, З. Васильченко, Н. Версаль, Н. Шелудько, О. Герасимович, А. Вожжов, С. Сиротян, О. Дзюблюк, Ж. Довгаль, О. Кириченко, Ж. Мартинюк, А. Ятченко та ін. Однак проблеми стратегічного банківського менеджменту та механізму його впливу на рівень фінансової безпеки держави залишаються недостатньо дослідженими економічною наукою.

Капітал, хоча за розмірами він становить незначну частину банківських ресурсів, відіграє визначальну роль у процесі створення та функціонування комерційного банку. Формування власної капітальної бази є необхідною умовою його майбутньої діяльності.

Однією з найсерйозніших проблем, що постають перед менеджментом банку, є залучення та підтримка достатнього обсягу капіталу. Капітал стає захистом для коштів вкладників і кредиторів, оскільки збитки від кредитних, інвестиційних, валютних операцій банку, зловживань, помилок списуються за рахунок резервів, які вхо-

дять до складу капіталу. Розмір банківського капіталу істотно впливає на рівень надійності та довіри до банку з боку суспільства. Саме тому проблема визначення достатності капіталу банку та методи його регулювання є однією з центральних у міжнародній банківській практиці.

З метою забезпечення процесу реальної капіталізації банківської системи НБУ розроблено систему визначення категорії банку залежно від розміру капіталу. Згідно з цією системою всі банки належать до однієї з трьох категорій капіталу, для кожної з яких розроблено відповідну програму нарощування капітальної бази та конкретні рекомендації щодо дивідендної політики банку. Система категорійності капіталу призначена для посилення контролю за процесом капіталізації банків з боку НБУ та для забезпечення умов реального нарощування капіталу комерційними банками України.

Ця система може розглядатися як метод централізованого управління капіталом банківської системи в цілому, основна мета якого — нарощувати капітальну базу.

На сьогодні банки в Україні можуть створюватися у формі акціонерних товариств або кооперативних банків і вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу банку на час його реєстрації встановлюються НБУ в розмірі 10 млн. євро [1].

Метою подальшого державного регулювання банківської діяльності є необхідність удосконалення банківського законодавства та створення правових умов для підвищення рівня капіталізації банків, розвитку конкурентоспроможності українських банків, удосконалення системи нагляду за діяльністю банків, підвищення рівня захисту інтересів вкладників і клієнтів банків тощо.

Надання банківських послуг пов'язано з постійним перерозподілом значних грошових коштів, більшість яких залучена банками від інших осіб. З огляду на це, діяльність банків вважається надзвичайно ризиковою і тому рівень вимог, що висуваються до банків як під час їх створення, так і в процесі здійснення ними своєї діяльності, є підвищеним порівняно з іншими юридичними особами. Це має забезпечити стабільність банківської системи і належний захист інтересів вкладників банку.

Однією з особливостей функціонування національної банківської системи є висока концентрація банківського капіталу. Так, більше половини капіталу зосереджено в 18 найбільших банках. Найзначніший капітал за підсумками 2009 р. має Ощадбанк, а саме 16386350 тис. грн. (табл. 2).

Характеризуючи правовий статус комерційних банків, слід визначити особливе місце в банківській системі системоутворюючих банків. Згідно з Законом Украї-

Таблиця 1

Показники діяльності банків України [6]

Назва показника	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01 2009 р.	2010 р.	
						01.01.	01.02.
Регулятивний капітал, тис. грн.	18 188	26 373	71 148	7226,5	123066	135802	139363
Адекватність регулятивного капіталу (Н2)	16,81	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	19,29
Рентабельність капіталу, %	8,43	10,39	13,52	12,67	8,51	-35,52	-5,05

Таблиця 2

Обсяг власного капіталу окремих банків України [8]

№ п/п	Банківські установи з найбільшим розміром балансового капіталу (понад 5 млрд. грн.)	Значення показника, тис. грн.
1	ОЩАДБАНК	16 386 350
2	УКРЕКСІМБАНК	10 869 403
3	ПРИВАТБАНК	10 270 719
4	УКРСОЦБАНК	6 027 855
5	ПРОМІНВЕСТБАНК	5 609 573
6	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	5 312 935

*Довідково: Укрсиббанк — 4901543 тис. грн., Родовід банк — 4336440 тис. грн.

ни «Про банки і банківську діяльність» системоутворюючий банк — це банк, зобов'язання якого становлять не менше 10 % загальних зобов'язань банківської системи [1]. На сьогодні такому визначенню може відповідати тільки Приватбанк (за даними НБУ на 1 січня 2010 р. частка його зобов'язань у загальній структурі склала 10,06%).

Слід зазначити, що до найбільш актуальних проблем банківського сектору належать такі:

— по-перше, це низький рівень та недостатня якість капіталу українських банків;

— по-друге, питання щодо розрахунку капіталу банків. Міжнародні стандарти передбачають урахування активів, які входять до капіталу банку, за ринковою ціною. Яка ціна як ринкова застосовується українськими банками за умов фактичної відсутності активного ринку з багатьох позицій — залишається невідомою.

Протягом 2009 р. банки досить активно збільшували свої капітали. За минулий рік їх регулятивний капітал зріс в 1,03 рази і досяг понад 135 млрд. грн. (табл. 1). Однак показник балансового капіталу в розмірі більше 5

млрд. грн. мають лише 6 банків (табл. 2). Велика кількість банків мають низький рівень капіталу, і це всерйоз турбує НБУ, оскільки це свідчить або про неможливість, або небажання їх власників вирішувати цю проблему. Якщо більшість банків збільшують свій капітал, то в окремих — навпаки, спостерігається тенденція до зменшення власного капіталу.

Більше того, загострюється тенденція розбалансованості між темпами росту капіталів банків та обсягами їх активних операцій. Такі диспропорції негативно впливають на рівень адекватності (надійності) банківського капіталу. У цілому в банківській системі рівень адекватності на 01.01.2008 р. досяг найнижчого за останні 10 років позначки — 13,92%. Зараз ситуація істотно покращується, і на 01.01.2010 р. показник склав 18,08% (на 01.02.2010 р. — 19,29%). (таблиця 1).

Про покращення якості капіталу говорить зниження (хоча й незначне) частки переоцінки основних засобів — один з найбільш широко використовуваних способів для «надування» банківського капіталу (рис. 1).

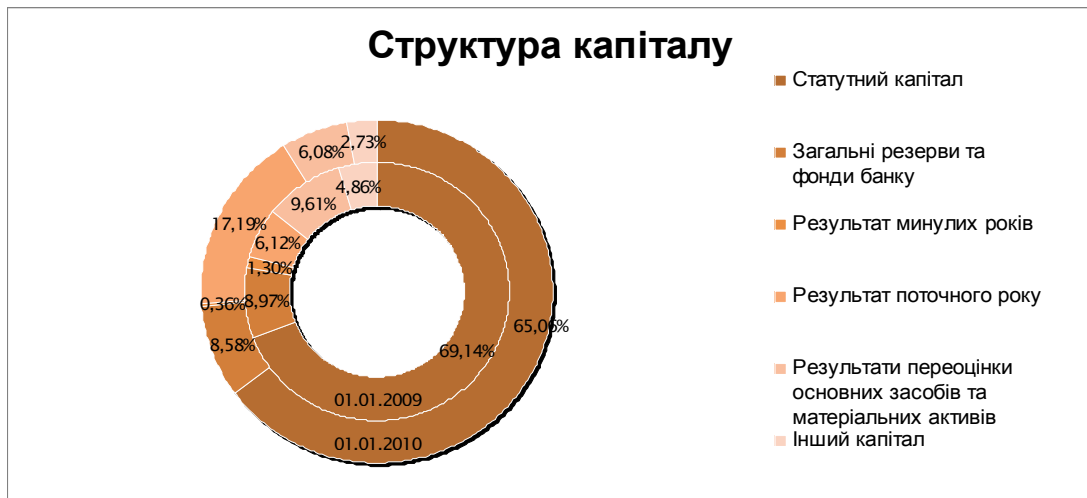

Рис. 1. Структура капіталу українських банків на 01.01.2009 р. [7]

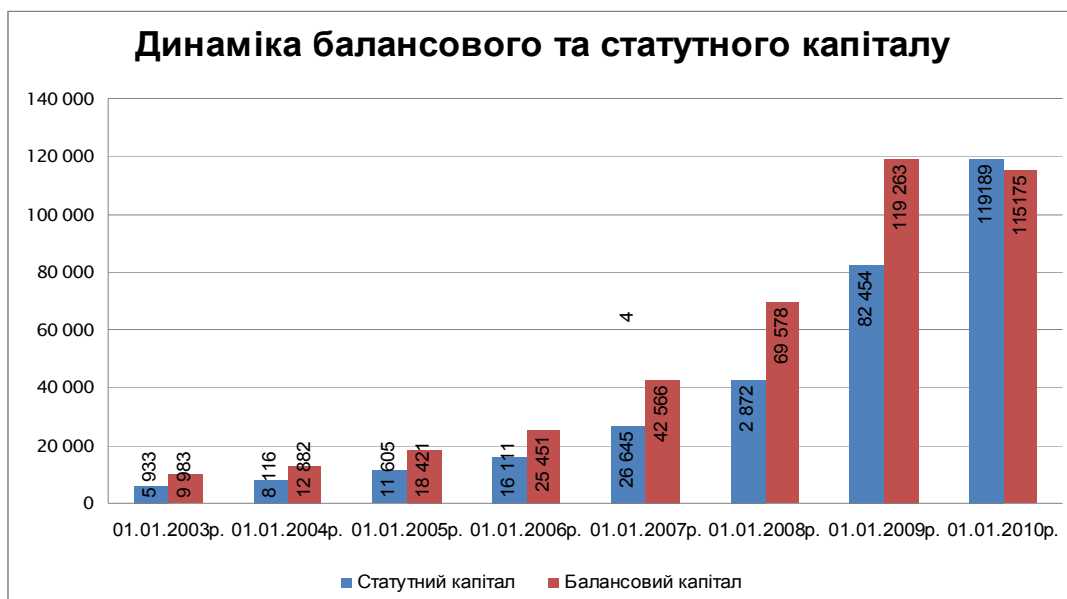

Рис. 2. Динаміка балансового та статутного капіталу банків України, млн. грн. [5]

І хоча проблему належного зростання банківського капіталу ніхто не відміняв, найважливіше те, що на сьогодні всі банки витримують установлені економічні нормативи, зокрема й щодо капіталізації.

На початок нинішнього року загальна сума сплачених статутних капіталів становила 119189 млн. грн., тобто протягом 2009 р. вона зросла на 36735 млн. грн. Загальна сума капіталу у банківській системі на 01.01.2010 р. становила 115175 млн. грн., на 4088 млн. грн. менше, ніж рік тому (рис. 2). Загальний обсяг капіталів комерційних банків України становить 14,2 % від пасивів банків (табл. 3).

Для своєї роботи кожен банк повинен мати власні кошти, основну частину яких займає статутний фонд. І якщо статутний фонд НБУ формується за рахунок коштів державного бюджету, то статутний фонд комерційних банків утворюється за рахунок внесків акціонерів або учасників.

В Україні станом на 01.01.2010 р. статутний капітал комерційних банків становив 119189 млн. грн., що в 1,5 рази більше порівняно з 2009 р. (рис. 2).

Оцінювати банківську систему й реформувати її необхідно в єдиному зв'язку зі станом і реформуванням усієї економіки й особливо реального сектору. Розвиток банківської системи, подальша капіталізація українських банків віддзеркалюють економічне зростання й підвищення прибутковості банківського бізнесу як виду економічної діяльності.

Починаючи з 2002 р., розвиток банківської системи відбувався в умовах економічного зростання. Зберігалася тенденція до нарощування банками пасивів. При цьому їхнє динамічне зростання забезпечувалось не лише за рахунок зобов'язань (насамперед за рахунок залучення коштів юридичних і фізичних осіб), а й за рахунок капіталу, що, з одного боку, сприяло підвищенню фінансової

Таблиця 3

Пасиви банківської системи, млн. грн. [8]

№ п/п	Назва показника	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010р.
1	Пасиви, усього	134348	213878	340178	599396	926086	880302
2	Балансовий капітал	18 421	25 451	42 566	69578	119263	115175
2.1	У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал	11 648	16 144	26 266	42873	82454	119189
2.2	частка капіталу в пасивах	13,7	11,9	12,5	11,6	12,9	13,1
3	Зобов'язання банків	115927	188427	297613	529818	806823	765127
3.1	У тому числі: кошти суб'єктів господарювання	40 128	61 214	76 898	111995	143928	115204
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	15 377	26 807	37 675	54189	73352	50511
3.2	Кошти фізичних осіб	41 207	72 542	106078	163482	213219	210006
3.2.1	Із них: строкові кошти фізичних осіб	33 204	55 257	81 850	125625	175142	155201

Таблиця 4

Основні показники стану банківської системи України [6]

Назва показника	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	01.01. 2009р.	01.01. 2010р.
Кількість зареєстрованих банків	181	186	193	198	198	197
Вилучено з державного реєстру (з початку року)	4	1	6	1	7	6
Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	20	19	19	13	14
Кількість діючих банків:	160	165	170	175	184	182
із них з іноземним капіталом	19	23	35	47	53	51
у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	9	13	17	17	18
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	9,6	19,5	27,6	35	36,7	35,8

стійкості банків, а з іншого — забезпечувало банки безоплатними ресурсами.

Незважаючи на стійку тенденцію до зростання капіталу, проблема підвищення рівня капіталізації банків України, як одна з передумов їхньої фінансової стійкості, залишається надзвичайно актуальною. Про це свідчить і співвідношення капіталу та ВВП. Актуальною є також проблема нарощування капіталу деякими великими недокапіталізованими та малими банками.

З табл. 4 видно, що з 2004 р. до 2010 р. кількість зареєстрованих банків зросла майже на 10%. Присутність на ринку великої кількості гравців із маленькими актива-

ми призводить не так до конкуренції, як до високих витрат на надання послуг банками і тим самим заважає популяризації банківських послуг в Україні. За нинішньої ситуації необхідно не створювати нові структури, а розвивати наявні. Міжнародні експерти Світового банку пропонують консолідувати банківську систему України навколо великих банківських структур. Узагалі об'єднання банків не є чимось новим у світовій практиці й досить часто проводиться у багатьох країнах. Об'єднуючись, банки ставлять різноманітні завдання: зниження витрат, диверсифікація вкладень, поліпшення менеджменту, створення розгалуженої мережі філій, поліпшення структури ка-

півталу та ін. Інколи банки об'єднуються навіть для того, щоб зменшити сплату податків.

Реально розміщені в банках на депозитах кошти населення свідчать, що акціонерами банків могли б стати фізичні особи. У цьому переконує те, що станом на кінець 2009 р. питома вага вкладників — фізичних осіб у загальному обсязі зобов'язань банків становить 27,45%, а це — 210006 млн. грн. За останні сім років вклади фізичних осіб збільшилися майже в одинадцять разів (таблиця 3). Потенційно ці кошти, у випадку зацікавленості населення в таких інвестиціях власних коштів, можна було б спрямувати в капітал банків і збільшити його, але такої тенденції не спостерігається.

Що стосується юридичних осіб, які також могли б стати акціонерами банків і сприяти підвищенню капіталізації вітчизняної банківської системи, то на шляху залучення їхніх коштів і вкладення їх в акції банків є багато перешкод.

Отже, банкам України треба й далі накопичувати власний капітал. Для цього доцільно збільшувати акціонерний капітал, реалізовувати ефективну дивідендну політику, раціонально управляти власним капіталом. Успішність подальшого процесу капіталізації банківської системи України залежить від тих методів і форм управління капіталом, що використовуватимуться й НБУ, і самими банками.

Надійність і динаміка функціонування економіки країни залежить від фінансової стабільності й автономності банківської системи. На сьогодні існує проблема капіталізації, яка породжує дисбаланс цього взаємозв'язку. Проблема належного обслуговування банками узятих на себе грошових зобов'язань, недостатньої адекватності капіталів банків до обсягу сформованих ними активів і є головною проблемою капіталізації.

На підставі виявлених унаслідок досліджень проблем, пов'язаних із капіталізацією банків, проаналізовано шляхи й перспективи розвитку, що склалися у нинішній економічній ситуації в Україні. Щоб повністю розв'язати проблему збільшення капіталу банками, треба провести зміни у нормативних документах НБУ і такі заходи, як збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу, збільшення показника адекватності капіталу за рахунок консолідації банківської системи. Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу. Залучати кошти на його умовах можна тільки через п'ять років за обліковою ставкою НБУ. Отримати такі «дешеві» гроші можуть далеко не всі банки, хіба що під кредити іноземних структур або міжнародних фінансових організацій. Провести залучення субординованого боргу можна також шляхом випуску депозитних сертифікатів, банківських облігацій та єврооблігацій.

Розміщення облігацій на ринку є прихованою формою залучення іноземного капіталу в Україну; це традиційно застосовується українськими компаніями, зокрема банками. Ставка за депозитами у банках значно вища, ніж ставка дохідності за облігаціями, і це спричиняє ефективніше підвищення капіталу банків.

Значну увагу необхідно приділити створенню банківських об'єднань, груп і корпорацій. Злиття банків сприяє

консолідації банківської системи, а це, у свою чергу, зможе вплинути на збільшення показника адекватності капіталу. Великі банки зможуть проводити політику тривалого фінансування інвестиційних і лізингових проєктів, зберігати при цьому ліквідність платоспроможного балансу й створення великого банківського капіталу з гарантією для західного інвестора. Водночас потрібно, щоб існували також невеликі й середні банки для запобігання монополізації фінансових послуг [4].

Стабільність банківської системи має важливе значення для ефективного здійснення грошово-кредитної політики. Банківська система є тим каналом, який має поширювати імпульси грошово-кредитного регулювання в напрямку всієї економіки. Достатньо було б виштовхнути банки на фондовий ринок, щоб забезпечити збільшення капіталу банків, який відповідав би вимогам сьогодення.

Після того, як законодавством будуть допущені на ринок філії іноземних банків, можна прогнозувати надзвичайно високу конкуренцію у банківському секторі України. Власникам найбільших вітчизняних банків уже нині необхідно готуватися до продажу свого банківського бізнесу стратегічним інвесторам.

Українським акціонерам треба вливати у великі банки необхідний капітал, як основний, так і додатковий. Поряд із цим варто виконувати вимогу щодо лібералізації фінансового сектору як одну з умов вступу нашої країни до Світової організації торгівлі, оскільки цього не уникнути при обранні європейського шляху розвитку держави.

Поточний рівень капіталізації банківської системи не повною мірою забезпечує вимоги зростаючої вітчизняної економіки. По-перше, обсяг капіталу вітчизняних банків є недостатнім для розв'язання проблеми інтеграції вітчизняної банківської системи зі світовим фінансовим простором, що пояснюється незначним його рівнем відносно обсягу капіталу банків розвинених країн світу.

По-друге, для вітчизняної банківської системи важливим є дотримання угоди про капітал банків, підписаної членами Базельського комітету, яка містить міжнародні правила регулювання достатності банківського капіталу й рекомендована всім країнам із ринковою економікою. Банківська система України в попередні роки дотримувалася рівня достатності капіталу банків, рекомендованого Базельським комітетом. Однак інтеграція України з міжнародним фінансовим простором зумовлює необхідність поступового впровадження у вітчизняних банках рекомендацій нової Базельської угоди (Базель II). Проблеми нарощення капіталу вітчизняними банками на тлі зростання національної економіки можуть спричинити недотримання банками вищезазначених рекомендацій.

Таким чином, в Україні, на жаль, ми маємо:

- слабокапіталізовані комерційні банки, які на сьогодні не можуть конкурувати з іноземними банками;
- нерозвинуту банківську систему, яка ще не охопила достатньою мірою своєю діяльністю всі регіони України, а розвинулася в своїй більшості лише в м. Києві;
- процес реформування банків передбачає закриття збиткових філій та банків поряд зі зміною їх власників;
- банки майже повністю припинили будівництво та необхідно відкрити нові філії внаслідок недостатньої кількості вільних власних коштів.

Література

1. **Закон** України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http // www. zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua) 2. **Постанова** НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» № 368 від 28.08.2001 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http // www. zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua) 3. **Криклій А. С.** Проблеми капіталізації банківської системи України в умовах глобалізації / А. С. Криклій, І. О. Лютий, Т. Б. Рихлінський // Економіка та держава. — 2007. — №5. — С. 10 — 13. 4. **Марцин В. С.** Проблеми і шляхи підвищення капіталізації банківських установ в управлінні капіталом банку / В. С. Марцин // Фінанси України, 2007. — №2 — С. 77 — 88. 5. **Динаміка** фінансового стану банків України на 01.01.2010 року // Вісник НБУ. — 2010. — №2. 6. **Основні** показники діяльності банків України на 01.01.2010 року // Вісник НБУ. — 2010. — №2. 7. **Структура** власного капіталу банків України за станом на 01.01.2010 р. // Вісник НБУ. — 2010. — №2. 8. **Офіційний** сайт Національного Банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http // www. bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua).

Чеберяко О. В., Рябоконт О. О. Структура капіталу банків України та його характеристика

Розкрито сутність, роль та структуру капіталу банків в процесі їх створення та функціонування. Проаналізовано структуру та динаміку капіталу банківської системи

України в 2005 — 2010 роках. Розглянуто найбільш актуальні проблеми банківського сектору.

Ключові слова: банківський капітал, регулятивний капітал, адекватність регулятивного капіталу, структура капіталу, статутний капітал, капіталізація.

Чеберяко О. В., Рябоконт О. О. Структура капіталу банків України и его характеристика

Раскрыта сущность, роль и структуру капитала банков в процессе их создания и функционирования. Проанализировано структуру и динамику капитала банковской системы Украины в 2005 — 2010 годах. Рассмотрены наиболее актуальные проблемы банковского сектора.

Ключевые слова: банковский капитал, регулятивный капитал, адекватность регулятивного капитала, структура капитала, уставной капитал, капитализация.

Cheberyako O. V., Ryabokon O. O. Structure of capital bank of Ukraine and its characteristics

Essence, role and capital of banks structure is exposed in the process of their creation and functioning. Analysis is made of the structure and dynamics of Ukraine's banking system for the 2005-2010 period.. The most issues of the day are considered bank to the sector.

Key words: the bank capital, regular capital, adequacy of the regular capital, structure of the capital, authorized capital.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2010

Прийнято до друку 27.08.2010